

- Antonio Coello, Francisco de Rojas Zorrilla, Luis Vélez de Guevara: *El catalán Serrallonga* (ed. Almudena García González). Madrid / Frankfurt am Main: Iberoamericana / Vervuert, 2015. 411 pàgs. ISBN (Iberoamericana): 978-84-8489-895-5 / ISBN (Vervuert): 978-3-95487-437-8.
- Div. Aut.: *L'ombra d'en Serrallonga*. Vilafranca del Penedès: Ajuntament de Vilafranca del Penedès, 2015. 2 vols. (21 pàgs. i 162 pàgs.). ISBN: 978-84-935534-9-4.

Torna, torna Serrallonga cantaven els Esquirols l'any 1980 i avui, investigadors i lectors en general seguim constatant la vigència de Joan Sala, el bandoler més cèlebre de la història i de la literatura catalanes, que constantment torna amb noves relectures i homenatges. Aquesta ressenya vol fer ressò de dues edicions de 2015 que, malgrat les seves grans diferències, són importants contribucions per a comprendre la figura històrica i el mite de Serrallonga, de manera que constituïran de ben segur –ho estan fent ja en el present– dos punts de partida per a futures investigacions.

El primer volum té per títol *El catalán Serrallonga* i per autors a Antonio Coello, Francisco de Rojas Zorrilla i Luis Vélez de Guevara, tres prohoms del teatre del Segle d'Or de les lletres castellanes. La responsable del llibre, Almudena García González, ens presenta editada i anotada aquesta comèdia escrita a tres mans, precedida per un extens (198 pàgines) i rigorós estudi introductor i seguida per un llistat de variants dels setze testimonis que pertanyen al segle XVII. Es tracta de la publicació derivada de la tesi doctoral que va defensar l'any 2011 Almudena García González a la Universidad de Valladolid, dirigida per Germán Vega García-Luengos i emmarcada en els projectes de recerca finançats *Edición y estudio de la obra de Rojas Zorrilla* i *Estudio y valoración final del teatro de Rojas Zorrilla*, ambdós integrats en el macroprojecte *Patrimonio teatral clásico español. Textos e instrumentos de investigación* del programa ministerial Consolider, macroprojecte que, de fet, va premiar aquesta mateixa tesi doctoral.

Crida l'atenció la data d'estrena d'*El catalán Serrallonga*, el 10 de gener de 1635. Tenint en consideració que Joan Sala va ser executat públicament el 8 de gener de 1634, i per tant encara era recent, la comèdia devia complir una funció propagandística del poder del duc de Cardona i del comte-duc d'Olivares que havien aconseguit capturar i castigar exemplarment un dels homes més buscats del regne. En aquest sentit García González, a l'estudi introductor, defensa la hipòtesi que l'escriptura de la peça no va ser una iniciativa dels tres dramaturgs sinó que hi hauria d'haver algun encàrrec

oficial de la cort per a celebrar aquesta victòria del privat de Felip IV i del seu virrei a Catalunya.

Una particularitat formal però amb implicacions en el contingut és que es tracta d'una comèdia en col·laboració, quelcom habitual des de la dècada de 1630 fins a finals del mateix segle. Es conserva un manuscrit de la segona i tercera jornades, que pertanyen a Rojas Zorrilla i a Vélez de Guevara, respectivament, mentre que resta desaparegut el manuscrit amb la primera jornada, d'autoria de Coello. L'editora demostra com regna l'harmonia entre les tres jornades, malgrat que es deguin a diferents plomes, a excepció del tractament del personatge d'Alcaraván, el graciós de la comèdia, amb qui cada dramaturg mostraria més la seva llibertat compositiva. A més, García González estudia com el responsable d'una jornada pot intervenir –i intervé en la comèdia en qüestió– en les jornades d'altri amb correccions i tot tipus d'esmenes.

Una altra part molt interessant de l'estudi introductori és el procés d'adaptació que a partir de la vida real de Joan Sala fan els tres dramaturgs per a convertir-lo en un personatge de la noblesa que es veu forçat a fer-se bandoler, quelcom que des d'aleshores formarà part del mite de Serrallonga. García González comença fent un estat de la qüestió sobre els elements biogràfics que els historiadors han aconseguit exhumar fins a dia d'avui i els acara amb les característiques principals del protagonista de la comèdia. D'aquesta operació resulta evident que els autors en el moment de concebre l'obra estan pensant en paràmetres de gènere –la *comedia nueva* en general i les comèdies de bandolers en particular– i subordinen les referències reals al motlle de la convenció literària.

Quant a la recepció de l'obra, l'editora del volum ens ofereix dades que permeten apreciar l'èxit de la comèdia principalment a Barcelona i a Madrid però també en altres indrets com Sevilla, Pamplona, Écija, València, Toledo i Ourense, des de la data de l'estrena fins a mitjan segle XIX. L'interès més perllongat en el temps a Barcelona d'*El catalán Serrallonga* es deu a raons de pertinença a la tradició, però també per la popularitat, que també estudia l'editora, de les obres –una peça teatral i dues novel·les– de Víctor Balaguer sobre el bandoler, on se'ns dona una imatge romàntica en part hereva de Coello, Rojas i Vélez. García González mostra el vincle entre l'antiga comèdia que Balaguer assegura haver llegit i el rebel Serrallonga que s'imposa amb força durant la Renaixença. L'apartat dedicat a la recepció també passa revista a les aportacions d'altres autors il·lustres sobre el bandoler, com les de Joan Amades o les de Joan Maragall, el muntatge d'Els Joglars, la novel·la de Llorenç Capdevila *Serrallonga, l'últim bandoler*

(2006) i les realitzacions per cinema i per televisió, com la minisèrie de TV3 sobre la vida de Serrallonga, estrenada l'any 2008. També fa al·lusió a l'exposició *Torna, torna Serrallonga: història i llegenda dels bandolers catalans del barroc*, patrocinada per la Fundació La Caixa l'any 1995 i comissariada pel catedràtic d'història moderna Xavier Torres, un dels autors de *L'ombra d'en Serrallonga*, l'altre volum objecte d'aquesta ressenya.¹

És de gran ajuda per a tenir una imatge de conjunt, el resum argumental tan ben dissenyat que incorpora a l'estudi introductori i la classificació en quadres –segons els estudis de Ruano de la Haza– de l'acció de l'obra. Forma part d'aquesta anàlisi estructural una descripció de la mètrica emprada per a cada jornada i un estudi dels personatges que ens enfronta amb la tradició anterior i posterior.

L'estudi de crítica textual i de filiació de testimonis que ha realitzat l'editora del volum mereix l'alabança de la comunitat acadèmica. La història de la transmissió d'aquesta obra és d'una gran complexitat que es manifesta principalment per la gran quantitat de testimonis –un manuscrit i vint-i-nou impresos– i per la manca de dades sobre la procedència o la data d'alguns d'ells, encara que la filòloga aconsegueix classificar-los d'una manera força precisa i alhora prudent.

Les notes a peu de pàgina que completen l'edició són de gran precisió i ajuden el lector a entendre el text de la comèdia en sí mateix i en relació tant a les fonts documentals sobre Joan Sala com a marques d'estil presents en altres obres dels tres dramaturgs implicats. Les notes que elabora García González també serveixen per resoldre determinades qüestions històriques i lingüístiques del castellà del segle XVII que al lector del XXI resultarien fosques si no comptés amb aquesta guia.

Res no es pot objectar a aquesta edició tret potser d'algun vestigi de la tesi doctoral –per exemple la remissió a un apèndix inexistent en el nou format– o la manca d'un lector crític en llengua catalana, ja que la reproducció d'alguns passatges en aquesta llengua presenta alguns interrogants que no desmereixen el conjunt però que poden cridar l'atenció als lectors catalanoparlants.

En definitiva, hem de celebrar l'aparició d'aquest volum perquè era una necessitat per als estudiosos de la història i de la literatura de l'Edat Moderna, que abans havíem de llegir aquesta comèdia fonamental per com-

1 Altres obres de Xavier Torres vinculades a Serrallonga són: *Els bandolers (s. XVI–XVII)* (1991), *Nyerros i cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590–1640)* (1993) i el catàleg de l'exposició citada *Torna, torna, Serrallonga: història i llegenda dels bandolers catalans del barroc* (1994).

prendre la figura de Serrallonga per l'edició de la *Biblioteca de Autores Españoles* de 1861, plena d'errors. García González ens ofereix un text net, unes notes necessàries i un estudi sòlid i rigorós que obren un gran ventall de possibilitats per a la recerca sobre aquest univers històric-literari que afecta a les tradicions catalana i castellana i que ha esdevingut un mite de gran interès per a l'actualitat.

Passem ara a obrir el paquet d'aquesta edició de luxe que té per títol *L'ombra de Serrallonga* i que té com a responsables, a més dels autors que signen els diferents capítols, ex-balladors del Ball d'en Serrallonga de Vilafranca del Penedès i el propi Ajuntament de la mateixa ciutat. La funda allargada que protegeix els dos volums presenta per les dues cares una pistola –com si es tractés d'una caixa reservada per un duel– que va ser la primera arma utilitzada en la recuperació del Ball d'en Serrallonga l'any 1980 a Vilafranca. Sobre fons negre res més que la pistola a banda i banda, i en un lateral el títol. Obrint la caixa tenim un primer volum amb la imatge de la mateixa pistola i que duu per títol *El Ball d'en Serrallonga*, integrat per breus capítols, cadascun de dues pàgines aproximadament i amb una gran quantitat d'imatges. Es tracta d'un estudi escrit per diversos autors sobre el bandoler, els bàndols nyerro i cadell, el ball que va originar i que després de daltabaixos continua representant-se avui en dia i diversos aspectes vinculats amb el ball parlat, la seva posada en escena i la pervivència actual. El segon volum és en realitat un volum factici que consta de quatre manuscrits inèdits sobre el cèlebre ball en facsímils relligats: dos provinents de Sant Martí Sarroca, de Martí Figueras i Gili –més conegut com “el Vell Saquetes”– de 1886 i 1900, respectivament; un de les Cabanyes de 1872; i el darrer de Perafita de 1750.

El primer volum comença amb unes paraules introductòries de Pep Soler i Toio Clemente, responsables de la recuperació del Ball d'en Serrallonga per a la Festa Major de Vilafranca del Penedès l'any 1980 i que posen de manifest el caràcter tradicional que havia tingut aquest ball, la seva posterior desaparició i la reconstrucció que amb aquest volum celebra el trenta-cinquè aniversari de balls continuats en homenatge del bandoler al municipi.

El següent text del volum correspon a Xavier Torres, l'historiador especialista en la persona i mite de Serrallonga que ja Almudena García González havia citat en la seva edició d'*El catalán Serrallonga*. Torres fa una presentació sobre el caràcter llegendari del bandoler barroc a partir d'una vida més prosaica com la que va tenir el vertader Joan Sala. D'aquesta ma-

nera, fa un repàs de les dades biogràfiques conservades i dels indrets de la geografia catalana que formen part de la seva història, juntament amb les principals fites que han anat sedimentant la figura de Serrallonga, on destaca la comèdia de triple autoria estudiada per García González i les obres de Víctor Balaguer. També de Xavier Torres és el tercer capítol en què parla de nyerros i cadells i es pregunta per l'origen d'aquesta rivalitat vinculada amb disputes de tots els estaments: església, noblesa i pagesia. Entre les seves tesis podem destacar com treu importància al fet que Joan Sala àlies Serrallonga fos un bandoler nyerro –poc canviaria, per a ell, el fet d'haver estat cadell– o que negui amb fonament aquelles interpretacions de caire romàntic que asseguraven que els bàndols encarnaven ideologies polítiques antagoniques.

Joan Solé Bordes, llicenciat en filologia catalana i hispànica, s'ocupa del següent capítol, titulat “El mite: dels romanços al Serrallonga mediàtic”, i la seva especialització en ambdues tradicions literàries l'ajuda a recollir i valorar diversos testimonis cabdals en la configuració del mite, des de romanços anònims de canya i cordill fins a les produccions cinematogràfiques i adaptacions per a televisió, passant per versos de Garcia, rector de Vallfogona. Del mateix Solé Bordes és el següent capítol, que es centra en el gènere del ball parlat per a il·lustrar els lectors de la seva estructura i característiques des del passat a l'actualitat. És curiosa la seva nota sobre els diversos arquetips que hi apareixen, concretament el que fa al·lusió al diable burleta, un element poc versemblant i particular de la tradició ballada de Serrallonga, que no ha passat a altres gèneres. L'autor també s'ocupa de delimitar el Ball d'en Serrallonga d'altres espectacles festius com el dels Trabucaires amb el que té diversos trets comuns, però molt diferents quant a estructura, coreografia i personatges.

El sisè capítol, “La dansa i el vestuari”, escrit per Montserrat Garrich, fila més prim pel que fa a la coreografia, a la música i als vestits dels personatges, establint un vincle amb els que es fan servir en els balls que segueixen avui en actiu. Garrich és, a banda de dansaire i mestra de dansa, reconeguda especialista en cultura popular catalana. Introdueix una diferència en el Ball d'en Serrallonga depenent de l'espai de la ciutat al que va destinat: si és la dansa dramàtica pròpiament dita –o ball de plaça– o si és un ball de cercavila on la coreografia pot ser molt més elaborada.

Que l'impuls per a aquesta novetat editorial hagi estat per part del municipi de Vilafranca del Penedès i per a celebrar l'aniversari d'una tradició restaurada, fa que els següents dos capítols, també d'autoria de Joan Solé Bordes, es dediquin a estudiar els punts de contacte entre la història del

Penedès i la figura de Serrallonga a partir del ball i dels testimonis escrits. Així conclou que la primera notícia trobada a les fonts del Ball d'en Serrallonga és a la Festa Major vilafranquina de 1820, però que sempre ha estat un ball controvertit per la consideració de perill que té una representació que inclou armes i pólvora. El text base més antic conservat per a aquest Ball fet a Vilafranca és del Vell Saquetes –àlies de Martí Figuera i Gili, mestre de dansa i organitzador de saraus dramàtics, nascut el 1859 a Sant Martí Sarroca– i els manuscrits originals de les dues versions existents es presenten en facsímil al segon volum, que acompanya l'estudi dels autors. Les dues versions, de 1886 i 1900 respectivament, provenen d'un testimoni de 1820 perdut, que el Vell Saquetes assegura copiar. És interessant constatar que Joan Amades, que apareix constantment com a font per a l'estudi de Serrallonga, fos amic del Vell Saquetes, per la qual cosa podríem preguntar-nos si part de les dades d'Amades provenien de les visites que feia a l'ancià mestre de dansa.

Als anys vuitanta del segle XX es va descobrir el manuscrit *Parlaments del Ball d'en Serrallonga del Poble de Las Cabañas*, escrit per Josep Bruna i Olivella a Les Cabanyes, l'any 1872, manuscrit que representa una nova versió del Ball amb pocs canvis respecte a les del Vell Saquetes, tal i com es pot comprovar en el facsímil d'aquest manuscrit que també s'adjunta en el segon volum.

El conjunt d'estudis acaba amb un recull informatiu dels balls dramàtics protagonitzats pel bandoler català que actualment existeixen i que es representen amb regularitat. D'aquesta manera es fa un repàs a la tradició del Ball d'en Serrallonga a Vilanova i la Geltrú, a la ciutat de Tarragona, a Torredembarra, a Sant Hilari Sacalm, Terrassa, Santa Margarida i els Monjos, Sant Quintí de Mediona i Baó. Aquest últim municipi, de la Catalunya Nord, té una tradició en el Ball que es remunta, com a mínim, a principis del XIX i no és atzarós: la història i mite de Serrallonga des del segle XVII ja va tenir episodis en aquestes latituds. A la dues darreres pàgines hi ha una bibliografia crítica sobre el bandoler i un mapa farcit de números i una llegenda que ens diu els noms de les poblacions on hi ha constància que es representava o s'havia representat al menys un cop el Ball d'en Serrallonga. Un total de 83 municipis que van des del Rosselló fins a les comarques del Priorat i del Baix Camp.

El segon volum, com s'ha dit abans, és un facsímil dels quatre manuscrits inèdits del Ball d'en Serrallonga, on es pot veure exemplificat tot el que hem llegit al primer volum, de caire teòric, i imaginar com funcionava la mecànica d'aquests balls en quatre testimonis que daten del segle XIX

però que tenen tot el sabor de la tradició del XVII, començant pels romanços cantats i la comèdia d'*El catalán Serrallonga*. Encara que aquests textos tenen l'estructura, l'argument i molts personatges en comú, es poden apreciar a simple vista algunes diferències que fan que els lectors ens lamentem d'haver perdut una ocasió històrica de fer una edició crítica, amb les seves variants, del Ball. No obstant això, la difusió dels facsímils de ben segur facilitaràn aquesta tasca als investigadors –filòlegs, musicòlegs o historiadors de la cultura en general– que la vulguin dur a terme.

A banda d'aquesta objecció, es podria dir que l'estudi del primer volum és molt breu i fins i tot de caire generalista, amb més imatges que textos, potser més pensat per a l'exposició que amb el mateix nom de *L'ombra d'en Serrallonga* es va fer a Vilafranca el 2010. Aquest fet no resta importància a l'esforç editorial, ja que amb els dos volums hi ha una pretensió global de divulgació, o millor dit d'alta divulgació, a la mateixa vegada que obre la porta a que els investigadors treballin amb els facsímils dels manuscrits.

En suma, tant la comèdia *El catalán Serrallonga*, amb estudi i notes d'Almudena García González, com *L'ombra de Serrallonga*, de diversos autors, posen de manifest un interès creixent en la figura barroca de Joan Sala àlies Serrallonga i en el caràcter intertextual d'aquest mite, capaç d'anar d'una forma a una altra (històrica, poètica, dramàtica, musical, novel·lística), emmotllar-se a les convencions i particularitats pròpies de cadascun d'ells i arribar a tot tipus de classe social esdevenint tronc d'una tradició que encara produeix fruits saborosos com aquestes dues publicacions. ■

- Gaston Gilabert, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Departament de Filologia Hispànica, Teoria de la Literatura i Comunicació, Gran Via de les Corts Catalanes, 585, E-08007 Barcelona, <gastongilabert@ub.edu>.